

A BIEDERMEIER-JELENSÉGRŐL

Századunk elején, a szellemtörténeti irány kibontakozása idején egyre erőteljesebben rajzolódtak ki olyan törekvések, amelyek közös jellemzője a társadalom, a művészetek különböző ágainak s az adott korok mentalitásának, szokásrendjének sajátos egyben látása. Eme igyekezet jogosságáról ma már aligha szükséges meggyőzni bárkit is. Az első, e jegyben létrejött koncepciók eredményeit illetően azonban már több a kétely. A nagy általánosításokkal gyakorta mesesik ez, esetünkben pedig a kételynek külön nyomatékot ad az a tény, hogy a tizenkilencedik századot uraló pozitívizmusnak, amely tudománytörténeti korszakként is felfogható, egészen más jellegű az építkezési módja. Az empirikus, verifikálható tények felől közeledik tárgyához, s lényegében ezek összegében konstatálja azt. Ilyen módon a tények egymáshoz való viszonyában megmutatkozó rendszer válik egyúttal a főlérendelt szisztéma szerkezeti meghatározójává. Megkockáztatható a kijelentés, miszerint a tudományos vizsgálódásnak ez a metodikája, amely számos vonatkozásban e korszakon túl, magának a tudománynak lett sine qua non-ja, hívta elő, sürgette, provokálta azokat a nézeteket, amelyek e metodika által meg nem ragadható jelenségekre irányították a figyelmet.

Újabbán viszont olyan törekvések érvényesülnek, amelyek fogalmi keretbe igyekeznek foglalni az eddig inkább művészi eszközökkel, empátiával megragadható jelenségeket, egy történeti alapozottságú filológiát különböző, egzaktan felfogott mérésekkel, adattárakkal, statisztikákkal helyettesítve. Természetesen sok történet viszonylag hagyományosnak mondható területeken is. Általában nagyobb szabású fejlődésnek lehetünk tanúi, így például az úgynevezett mentalitástörténet terén, amely számos vonatkozásban alkalmasnak mutatkozik arra, hogy a szubjektivitást, az élmény alapú kritikai, elemző megközelítést korlátozza, illetőleg felülvizsgálatára ellenőrizhető szempontokkal szolgáljon. A nehézségeket azonban e fejlemények sem csökkentették lényegesen. A szaktudományoknak az a hajlama, hogy a részletekből építkezzen, annak a gondolatnak a jegyében, amelyet a „minél kevesebbről minél többet” címszó alatt emlegetnek a természettudományban, az irodalom történetében csakúgy, mint az irodalom elméletében egyre inkább érvényesül. A minuciózus vizsgálatok ellentétele az elméleti sík olyan mérvű elvontsága, amelynek gyakorlati kapcsolata a tárgyalt anyaggal már-már elhanyagolható.

Nem alaptalan a töprengés tehát, annál is inkább, mert valaha divatos témának számított (s ma újra érdeklődést kelt), hogy érdemes-e egyáltalán a biedermeier fogalmával, jellemzőivel, irodalmi vetületével foglalkozni. Létezik-e egyáltalán, fontos-e egy ilyen komplex jelenség, amely sokkal mélyebben gyökerezik az életviszonyokban, hogysen egyszerűen áttehető lenne valamely művészeti-stiláris kategóriába. Az kétségtelen ugyan, hogy szinte mindenütt érzékelhetünk a tizenkilencedik század első felében olyan jegyeket,

amelyekre valamilyen kevésbé megfogható módon illik a „biedermeier” elnevezés, Kisfaludytól Petőfiig száz esetben is. Ilyen jellegű megállapításaink annyira kézenfekvőek, hogy szinte restelkedésre ad okot, ha netán értelmezni próbáljuk. Pedig hát éppen az ilyen típusú karakterisztikumok azok, amelyek azt a konkrét közeget, amiben az adott korok művészete létezett, amit a maga módján stilizált, s amiben visszhangra talált, kiemelik a mindinkább általánosságba burkolózó, stilsztikai formációkká jegecesedő, merőben olvasmányrutinná redukálódó befogadás gépies gyakorlatából, s valamelyest visszaadják az egyszerűségben megnyilvánuló élmény melegét a költői tárgynak. Ebben a vonatkozásban az élmény nem valamiféle szubjektív viszonyt, érzelmi reagálást, a saját megélt tapasztalatra való ráérzést jelent, hanem tárgyiaságot, plaszticitást, a kifejezés jelző funkcióival adekvát valószínű megfelelést, az érzés és a gondolat valóságos tartalmakra építhető biztonságát, tárgyi és emberi hitelességét. A locus communis feloldását, az elmúlt időkkel való egyfajta azonosulás lehetőségét.

Egészen más, de mégis ide tartozó kérdés az a már szinte történetfilozófiának nevezhető feladvány, hogy a megtörténtek, akár a történet közvetlen síkján, akár pedig a különböző ábrázolatokban és stilizációkban, milyen mértékben és hogyan részei a múltból való gondolkodás egészének, s mennyiben fejezik ki a jelennek a múltból való, mindenkor változó viszonyát. A folyamatszerűség tételezése mindenfajta műszemléletnek alapeleme, de ezzel együtt a konfliktusok, drámai fordulatok, értékvesztések sorozata is. Olyan láncolat, amelyben egyként megtalálhatók a nosztalgikus, példatár jellegű, a tanulásra intő, a jelenre vonatkoztatható mozzanatok, de főként a kor- és létértelmezésre alkalmas elemek. Mindezek végül is olyan koncepciókban integrálódnak, amelyeknek jellegzetessége, hogy minden szaktudományi kellékek egyetemben végül is valamely kor-kérdésre keresnek választ, mégpedig valamely meghatározott világlátás jegyében. Hivatkozhatnánk Gibbonra, Ranke munkásságára csakúgy, mint a művészi területet illetően különösen nagy hatású Jacob Burckhardt munkáira. Burckhardt akár Bizáncot, akár a reneszánsz építészetet vizsgálja, végül is keletkező és elmúló életformák lenyomatát látja az erkölcsi rendben éppúgy, mint a művészeti stilizációkban. Ezt az alapélményt viszont nem valami történeti objektivitás igénye motiválja csupán, hanem mindenekelőtt az a hangulat, amely a művészet eltömegesedésének, kommercializálódásának tizenkilencedik századi jelenségeivel kapcsolatban nyomasztó vízióként jelent meg előtte. Afféle Weltuntergang-látomás ez, amelyet szívesen nevezünk kultúrpeszimizmusnak, s amely kétségtelenül egy válságérzet kifejezője, s mint ilyen, Burckhardt mellett Spengleről Adornóig szüntelenül jelen van az európai kultúrában, s nem is minden ok nélkül. A kultúra kettészakadásának, funkcióváltásának negatívumait kevésbé ellensúlyozzák a (nevezzük így) kultúroptimizmusnak azok a megnyilvánulásai, amelyek a marxista kultúrfilozófiában, így Lukács elméletében jelentkeznek. Maga a világ hordoz túlságosan is sok válságot, maga a társadalom változik felette kiszámíthatatlan, s olykor az eszményekkel ellentétes módon ahhoz, hogysem egy bármily tiszteletre méltó értéktételezés gyakorlati megvalósulását illetően naiv jóhiszeműséggel viseltessünk.

Pedig minden idevágó összefoglalás, elmélet éppenséggel értékközpontú, s ennek megfelelően különböző megoldásokat ajánl. Az egyik lehetséges változat a megőrzés. Harmónikusnak feltételezett művészi korszakok eszményrendszerének, klasszikus esztétikai értékeinek felmutatása az azt megsemmisíteni látszó veszedelemmel szemben. Ebben

az álláspontban sok az illúziós elem, amely egyrészt a letűnt korok gloriifikálásában, az értékek abszolutizálásában nyilvánul meg, másrészt mértéktelenül rátelepszik az aggodalom a jövőt illetően. Márpedig az irodalom tovább él, és sajátos módon a válság nem is éppen rossz termőtalaja a művészeteknek. Természetesen lehetetlen megszilárdult s vonzalmakkal átitatott hagyományt átvinni más korokba mint a jövőbe extrapolálható értékrendet, de nem is szükséges lemondani hosszabb távon érvényesülő hatékonyságáról. Egy bizonyos, hogy tudniillik minden művészet kötődik valamilyen életminőséghez. A búcsúzás hangulata ezek változásához, eltűnéséhez kapcsolódik, mint ahogy a nosztalgia is innen táplálkozik. A biedermeier-korszak mentalitása, kialakuló szokásrendje, életminőségeinek jellege éppen azt az érintkezési felületet mutatja meg igen szemléletesen, amely a valóságos, konkrét formában megmutatkozó életmód és esztétikai igény találkozásának terepe: már nem pusztán a mindennapiság szférája, de még nem is egyértelműen a stilizáltság tartománya.

Pontosan ez a határterület az, amely oly nehezen írható le, hiszen mindig egymással szomszédos erők hatásának, a közöttük levő eredendőbb viszony tényezőinek terében létezik. Ebből a helyzetből következik, hogy a biedermeier néven emlegetett jelenségcsoportot senki sem tagadja meggyőződéssel a közép-európai térséget illetően, de éppen meghatározatlansága miatt igen széles körű, megengedhetetlenül rugalmas értelmezésben használjuk, s általában szekunder, végső fokon elhanyagolható, inkább afféle hangulatfestő jelzőként vesszük igénybe. Szalonokról, divatról, házi szokásokról csevegve, impressziókat gyűjtve, a szigorú szakanyagot „érzékletessé” téve mintegy szellemi lazításként a lényegesnek és fontosnak mondott tények világából az intimitások kellemkedéseinek engedve könnyed szellemi gyakorlatként vesszük igénybe, mielőtt nekirugaszkodnánk a komolyabb szellemi koncentrációnak. Az érdekességeknek ez a tartománya, amelyben „közelebb lép” a szemlélőhöz az elmúlt idők mindennapisága, bizonyára fontos ama háttéreffektusok szemszögéből, amelyek nélkül művészi alkotások, így irodalmi szövegek sem értelmezhetők hitelesen, az idő múltával mind elvontabbá váló gondolati-történeti klisék elhárításának kötelezettsége jegyében. Tehát, ha úgy tetszik, e művelődéstörténeti-szociológiai közegnek van egy megértető, mondhatni pedagógiai funkciója is, s ebben a minőségében felettébb hasznosnak mondható.

Csak hogy az a kedélyes, idilli beállítást, amelyet bizonyára a mindenütt jelenlévő nosztalgia táplál, nem felel meg a valóságnak. Hiszen miért lenne a biedermeier jellegzetes időszaka, amit a napóleoni háborúk befejezése és az 1848-ban jelentkező forradalmi hullám közötti mintegy három évtized realitásai határoznak meg, különösképpen vidám és kellemes? Elegendő ebben a vonatkozásban Georg Hermann antológiájára¹

időszaka, amit a napóleoni háborúk befejezése és az 1848-ban jelentkező forradalmi hullám közötti mintegy három évtized realitásai határoznak meg, különösképpen vidám és kellemes? Elegendő ebben a vonatkozásban Georg Hermann antológiájára¹ hivatkozni, amely kronológiai és egyben tematikai és társadalmilag is meglehetősen változatos, rétegekre tagolt metszetet ad a kor német és részben osztrák kulturális és politikai életéről. A levelekből, naplókából, emlékiratokból, a mindennapi életre vonatkozó dokumentumokból összeállított antológia s magvas, rendszerező bevezetője egyként arról tanúskodik, hogy ez az időszak lényegében a különböző önkényuralmi kísérletek s az azokkal szemben terjedő ellenállás szerveződésének ideje, természetesen konfliktusok sorozatán

¹ *Das Biedermeier im Spiegel seiner Zeit*. 1913.

keresztül. Feszültségekkel terhes kor ez, amelyre egyként rányomja bélyegét a porosz állam, valamint Metternich Kelemen személyisége, a Szentszövetség súlya nehezedik rá, üldözés, cenzúra, titkos rendőrség nyomasztja. És sokféleképpen magán viseli az átmenetiség jegyeit; tehát ez a harminc év önmagában véve sem egyszerű, hiszen egymást váltó és nem minden vonatkozásban örvendetes események nyomán induló nyugtalanító mozgások jellemzik.

Az említett antológia csakúgy, mint a szakirodalom nagyobb része, azt sejteti, hogy a biedermeierként emlegetett jelenségcsoport valamiképpen német jellegű. Az elnevezés is onnan ered, az irodalom nyelvi meghatározottsága okából pedig szinte természetzerűen a német irodalom keretei között helyezhető el. Ám ha ilyen tényekből indulunk ki csupán, akkor azon túl, hogy fejet hajtottunk a formális logika előtt, vajmi keveset mondhatunk e korszak gondolkodásáról és életmódjáról. Annál is kevésbé, mert a német nyelvterület ebben az időszakban politikailag, gazdaságilag, de szellemileg is igen nagy mértékben differenciált, s az sem kétséges, hogy éppen Ausztria révén más kultúrák is bekapcsolódnak az összefüggéseknek ama rendszerébe, amelyek igen változatosan s mégis valaminő egységet sejtetően jelennek meg a tizenkilencedik század első felében. Így tehát első renden az a következtetés adódik, miszerint az a földrajzi térség, amelyben a gondolkodás, a kultúra, az életmód újfajta megnyilvánulásaival találkozunk, az a régi értelemben vett Közép-Európa. Ha viszont azt a társadalmi réteget keressük, amely legfőbb hordozója részben kifejezője a meglehetősen gyors változásoknak, akkor a polgárságra bukkanunk. Ám ezzel nem mondunk sokat, hiszen a klasszikus értelemben vett, mindinkább homogenizálódó polgárság, amelynek a gazdasági mellett politikai hatalma is van, és saját arculatát kifejező kultúrával is rendelkezik, e tájakon még az átmenetiség, a kialakulatlan-ság állapotában van.

Persze nem egészen. Ama funkciók (kereskedelem, ipar, kiváltképpen a kisipar), amelyeket a polgárság minden társadalomban betölt, itt sem ismeretlenek. Még azok a formák sem, ahogy e rétegek önmagukat szervezik, noha sok ebben a régies, korszerűtlen elem, az egyedi és a manufaktúrális. A szokásrend és az erkölcsiség sajátyszerűségei is megmutatkoznak, sőt még egyfajta, noha erősen lokális képviselő, öngazgatás kialakult tradíciója is működik. Mindezek intenzitása összefügg az urbanizáltság fokával, ami viszont, különösen a Monarchia keleti területein, viszonylag gyér az összlakosság arányaihoz képest. Ami Magyarországot illeti (s e körülmény tulajdonképpen más régiókban is tapasztalható), külön színezetet ad a polgárosodásnak a városi lakosság idegen, elsősorban német eredete. Ebből a városi életmódnak valamiféle szigetszerűsége következik, környezetidegensége. Mindamellett a pusztá gazdasági csereviszonyokon túl egyre nő e városok politikai-igazgatási, társasági és kulturális szerepe,² s a tizenharmadik század második felétől kialakulnak azok az intézmények, s az ezeket kiszolgáló különböző rendű és rangú hivatalnokoknak az a mind népesebb csoportja, amely egyre inkább meghatározó elemként jelenik meg a városokban. A centralizáltságnak eme újkori, politikai eredetű elemei megváltoztatják, a városban lakó vagy ott hosszasan időző nemesség új szükségleteket teremt, s maga is idomul azokhoz az életformákhoz, amelyek a városi élet járuléka.

² WALDAPEL József, *50 év Buda és Pest irodalmi életéből. 1780–1830.* Bp. 1935.

Az udvarházak mindinkább a provinciális életmód jelképei lesznek, a műveltség, a társasági tónus irányadó központjának szerepét pedig a város tölti be. Nem ellenkezés nélkül természetesen. De bármily kedélyes legyen is valamely táblabíró és környezete, bármily archaikus jellegzetességek tapadjanak is „a régi jó világ” képviselőihez, mindinkább a provinciális-avult életmód hordozóiként jelennek meg, s lassanként a kedélyesség máza is lepereg róluk. Petőfi szavaira gondolva: ők azok, akiknek kalendárium van „szobája ablakán”, s könyvtáruk díszé Szigvárt s Kártigám. De ne szaladjunk ennyire előre. Maga az igazodás már jóval korábban megkezdődik. Kisfaludy vígjátékainak kissasszonyai is egy új művelődési típust képviselnek, s életmódjuk, öltözködésük modellje sem a tradicionális többé, de a markánsan provinciális egyéb figurák, a Sulyosdi, a Tollagi, a Mokány, mindannyian a régi, nemesi Magyarország némileg lenézett, bár olykor és bizonyos vonatkozásban rokonszenvesnek is mondható alakjai. A példákat más szerzők műveinek emlegetésével, Fáytól Eötvösig, hosszasan lehetne sorolni. Itt azonban elegendő annak konstataciója, hogy amennyiben a művelődés- és életmódváltás mozzanatait a korabeli irodalomban kívánná valaki vizsgálni, akkor elsősorban a vidám, szórakoztató, de mindenképp egyfajta „couleur locale” érzékeltetésére törekvő egykorú tematikában találhatná meg a kívánt illusztrációs anyagot. E témáknak már a műfaji karaktere is olyan, hogy azt a „habkönnyű” kedélyességet hangsúlyozza, amely a köztudatban kialakult biedermeier-képet mindmáig meghatározza.

Pedig hát, gondoljunk csak bele, kevés kor hozott annyi változást, mint az emlegetett. Irodalomcentrikusan fogalmazva: a nemzetté alakulás, a múltidéző, a példaadó romantika és a népiesség kibontakozásának klasszikus időszaka ez. A sokszor hangoztatott reformkor elnevezés is mintha elsődlegesen az előbbi fogalmak valamiféle politikai kísérőjelensége lenne csupán, amelyet leghatásosabban az irodalom örökített meg számunkra. Minden ellenkező tudomásunkkal szemben töretlen ívet látunk ebben a múltban, amelynek tetőpontján a forradalom és a szabadságharc dicsősége uralkodik, s mintegy tragikus pátosz siratja el a korszak végén, bukását gyászolva. Hűségese-e a kép a ténylegesen történetekkel egybevetve, kifejezi-e annak lényegét? Alapjában véve igen. Ám mint oly sok esetben, itt is a szelektív történelmi emlékezet működik, amelynek végső summázata aztán visszavetül az egészre. És egy sajátosan retorizált változatban válik a közműveltség részévé. Még az iparról, kereskedelemről, az ország gazdasági modernizálásáról vallott nézetekben, Széchenyi erőfeszítéseinek, terveinek összegezésekor is inkább a híressé vált szállóigék kerülnek előtérbe, s ugyanígy Kossuth esetében. Romantikusan extrapolált perspektívákban a teremtő munka heroikus képekben jelenik meg, s az épülő Lánchíd inkább jelképnek tetszik, mint közlekedést szolgáló építménynek.

Zolnai Béla monografikus munkája, amely igen hangulatos és szellemes rajzot ad a korabeli magyar irodalom háttéréről, első renden a pesti társaséletről, ma is élvezetes és tanulságos olvasmány.³ Persze magából a feldolgozásból sem hiányzik egyfajta stilizáció: a biedermeier mintegy önmaga tükrében mutatja be. Szempontjai szociológiai érvényűek, noha metodikája ebből a szemszögből sem következetes, leírásai jobbadán esszéisztikus-költői ihletésűek. Ezzel együtt nélkülözhetetlen alapmű. Ami az ilyen

³ZOLNAI Béla, *A magyar biedermeier*. Bp. 1940.

típusú munkákból általában hiányzik, az a jelenség tagoltsága, történelmi dimenzióinak érzékeltetése. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy ez a kor például Angliában az ipari forradalom kibontakozásának időszaka, de Közép- és Kelet-Európa számára is a felzárkózás kényszerével hat. Így akár az életmódot vizsgáljuk, akár a hétköznapokat befolyásoló viszonyok tágabb körét, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a korszak elején mások az élet – nevezzük így – tárgyi feltételei, mint a negyvenes években, amikor már a mi tájainkon is feltűnnek a gőzgépek, vasút épül, s a reménybeli főváros lakossága jelentősen megnő, nagy építkezések folynak. John Paget magyarországi utazása során például felfigyel arra, hogy Pest épületei vadonatújnak látszanak, s az egész város a befejezetlenség látszatát kelti. Ez a megfigyelés, ez a látvány is önkéntelenül hangsúlyozza az átmenetiség tulajdonképpen nyugtalanító folyamatát.

Az említett jelenségek azonban mindenképpen olyan karakterűek, amelyeknek összességét undercurrentnek, vagyis alárendelt áramlásnak nevezhetnénk, természetesen kizárólag a művészetek, a tudomány vagy – ha úgy tetszik – az irodalom szemszögéből. Azok az élethelyzetek ugyanis, amelyeket – szorítkozunk az irodalomra – ábrázolatokban csak részben fedezhetünk fel adott alkotásokat vizsgálva, s nem is feltétlenül a java művekben, a voltaképpeni keretei az írói létnek. Ha olyan marginális tényezőkre gondolunk, hogy például Vörösmarty a Vadászkiirt fogadó vendéglőjében írta a Zalán futását (vagy egy részét), akkor eléggé nyilvánvaló az ősmagyar téma és az írói élethelyzet közötti szembetűnő különbség. Mégpedig nemcsak látványszerűen, a némileg bizarr benyomást illetően. Egy kialakuló városi értelmiségi életmód szükségszerű térhódítása, amely egyébként éppen ezekben az évtizedekben válik az irodalmi életben általánossá, azt is jelzi, hogy az ősi, a régi, a vidékies vagy akár a népies elem egyre kevésbé jelenik meg „megélt” motívumként, olyanként, amellyel az író vagy költő egész habitusával azonosul; az ilyen témakör egyre inkább ideologikumként, másképp szólva egy szellemi-esztétikai program részeként fogalmazódik meg, s történelmi miliője vagy couleur locale-ja is az előbbi célt szolgálja, mintegy tudatosan alkalmazott hatáskeltő, szubjektivitással is számot vető motívum alkotóelemeként.

Nem mintha a vidéki Magyarország önsúlya jelentősen csökkent volna, vagy szerepe kevésbé volna fontos: a dinamizáló erő helyeződött át. A jobbágyfelszabadító nemesség voltaképpen önmaga létét kérdőjelezi meg, amikor a liberalizmus eszméit vállalja. Ám nincsen más választása, ha nem akar leszakadni az akkor már érzékelhető, némi túlzással világejlődésnek nevezhető áramlások irányától. Ehhez azonban meg kell változtatnia a gondolkodását csakúgy, mint az életmódját, meg kell szabadulnia régi szokásaitól, s el kell fogadnia olyan, nem pusztán szellemi környezetet s az abból kinövő új típusú civilizációt és kultúrát, amely leginkább összhangban van (vagy legalábbis magában hordja az összhang lehetőségét) azokkal a célképzetekkel, amelyek a számukra új miliőben öltének megfogható alakot. Ennek a folyamatnak – mert hiszen ez szükségképpen megindul – az az egyik sajátossága, hogy spontán módon, alig tudatosult formában megy végbe, mintegy magától értetődő módon. Az a tény például, hogy az irodalmi intézmények, eleinte meglehetősen kezdetleges megvalósulásban, a szellemi fővárosnak tekintett Pesten jönnek létre, magával vonja a következményt, az itt letelepedő, megélhetési forrást kereső, egzisztenciális feltételeket úgy-ahogy kialakító írók egyre növekvő csapatát, akik ezt az új közeget tekintik szellemi-fizikai otthonuknak.

Azok a pesti írók, akik egyébként bármily szívesen foglalkoznak is népies-vidéki témákkal, beleértve Petőfit is, bizonyára igen szerencsétlenül érezték volna magukat, ha abban a közegben kellett volna élniük, amelyről műveik szóltak. De hát ez természetes. A nemzeti identitás s az annak kidomborítását szolgáló művészi tematika, akár a népi-nemzeti, akár a nemesi színezetű múlt és jelen, mint vállalt vagy éppenséggel kritikailag bemutatott élményvilág nem személyes azonosulást követelt meg (illetőleg nem követeli azt meg a végső konzekvenciáig), hanem a gondolkodás egyfajta homogenitását, osztársadalmi szintű gondolkozást, a kulcskérdésekben történő állásfoglalást. A személyes élet kerete viszont nem lehet más, mint a korszaknak az alkotás, a választott hivatás, az adott egzisztencia szemszögéből legkedvezőbb terepe. Kivételek, mint mindenütt, természetesen itt is vannak (Arany Nagyszalontán stb.), ezek azonban a személyes körülmények többnyire nem óhajtott kényszerhelyezetei. Tehát levonható az a következtetés, hogy a polgárosulás irodalomszociológiai jellemzője az intézményesítetttségnek az a koncentrációja, amely az urbanizáltság bizonyos fokán jelenik meg, s ennek minden egzisztenciális, életmód- és szokásrendbeli következménye.

A legtöbb feldolgozás, amely a biedermeier témakörével foglalkozik, a társas élet különböző formáival kapcsolatos.⁴ Társas élet persze mindig volt, s valószínűleg lesz is (noha éppen napjainkban meglehetősen szegényes). Ami azonban ennek a korszaknak a specifikuma, az a társas élet formáinak egyfajta uniformizálódása. Ne gondoljunk itt valamiféle szürkeségre, egyhangúságra: ennek inkább az ellenkezője lenne igaz. Inkább a rendi, foglalkozásbeli és egyéb megkülönböztető jegyek vannak eltűnőben a városi civilizáció előrehaladtával. Bizonyos mértékig fennmarad ugyan valamiféle tagozódás, ezt azonban legalább olyan erősen befolyásolja a jövedelem, a műveltség, az érdeklődés természetszerű különbsége, mint a valamely réteghez tartozás pusztá ténye. A kávéházak és a kocsmák a maguk módján demokratikus intézmények, noha kétségtelen, hogy a legtöbb városi lakosságcsoportnak megvan a maga lehetőségéhez mért szórakozóhelye. Az „átjárás” azonban nem gátolja szabály, sem merev szokás. E körülménnyel kapcsolatosan számos érzékletes leírást olvashatunk, s valamennyinek az a közös vonása, hogy azt a fajta Gemütlichkeit-hangulatot sugallják, amely olyannyira elterjedt, hogy nosztalgikus színezetétől nem tudunk megszabadulni. Nagyon valószínű, hogy mindez korántsem volt annyira szép vagy hangulatos, ahogy mai elégedetlenségeinkből kiindulva hisszük. Elegendő E. T. A. Hoffmann zord és kísérteties históriáira gondolnunk.

Nem volna célszerű, ha akár a Csiga-vendéglőt, netalán a Pilvaxot emlegetnénk hosszabban, hiszen bármilyen szerepet töltöttek be az ország szellemi, s az egyes írók egyéni életében, s bizonyos méltóan követnénk is Krúdy Gyula hagyományát ebben a tekintetben, mégsem a társas életnek ez a változata az elsődrendű tárgyunk szempontjából. Mindenképpen jelzi azonban az egzisztenciában bekövetkezett gyökeres fordulatot, a polgárosult életmód elterjedésének, megszilárdulásának tényét. Így például az eszmeeserék mindennapivá válását, s ezek spontán közvélemény-alkító szerepét. Egy olyan hagyomány kezdeteinek vagyunk tanúi, amely egy jó évszázadon keresztül végigkíséri az irodalmi vállalkozások történetét. A mindennapi élet illetően alakulása, az a tény tehát, hogy

⁴ENDLER, Franz, *Wien im Biedermeier*. Wien, 1978. FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete*. Bp. 1987.

az író publikusan mintegy potenciális közönségének körében forog, eleve feltételezi magának az irodalmiságnak a megváltozott jellegét, egyebek között olyan intézmények létét és fokozatos fejlődését, amelyek ezt a viszonyt az irodalmi tevékenység szemszögéből szervezik. Ha a tizennyolcadik századra, Kazinczyékra gondolunk, egy virtuális irodalmiságra, amelyből talán leginkább ezek a formák hiányoztak, vagy csak kezdetlegesen voltak jelen, akkor még inkább szembeötlő a változás hordereje.

Lejár a levelezéssel tartott kapcsolat elsőségének ideje, eljár az idő a mecénatúra fölött is. Természetesen bizonyos átmenetek még sokáig fennmaradnak. Kazinczy mindkét vonatkozásban folytatta kialakult gyakorlatát: helyzeténél fogva más módon szervező munkáját nem tudta volna végezni, s a tizennyolcadik századi módon mindvégig hitt a művészetpártoló mecénások fontos szerepében, ez utóbbi miatt konfliktusba is keveredett az ifjabb nemzedék képviselőivel. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a korszak első felében (Festetics, Széchenyi idejében) az említett kulturális funkció még korántsem elhanyagolható, s bizonyos esetekben még hosszú időn át valamilyen formában működik. Ám a folyóiratok, újságok szaporodása, a könyvkiadás kétségtelen fellendülése, bármily szerény mértékű is ez egy esetleges összehasonlításban, azt a felismerést kétségkívül jelzi, hogy e termékek fogyasztója és megrendelője egyként a publikum, amely a negyvenes évek felé haladva számszerűen is feltartóztatathatatlannal gyarapszik. Addigra már bizonyos rétegződés is megfigyelhető: nem ugyanazokhoz szól például a Honderű vagy a Pesti Divatlap, netán az Életképek. Kialakul a politikai és (ha úgy tetszik) a szórakoztató újságírás. Mindezek mellett nem is vettük számításba a német nyelvű lapokat, a magyar és a német színházak közönségét, a különböző művelődési formák és a társas élet közötti kapcsolatokat.

Mindez azt jelenti, hogy kialakul egy olyan miliő, amelyben az ízlés, a művelődés iránt táplált igény, ezeknek különböző fokozatai és árnyalatai egy bizonyos mértékű intézményesítettség keretében jelennek meg, s létrejön egyúttal a gondolatok és vélemények cseréjének informális kapcsolatrendszere is. Figyelembe kell vennünk azt a tényezőt is, hogy a kulturális javak terjedése nemzetközi méretekben is felgyorsul, megítélésük, befogadásuk viszonylag hamar megtörténik, s hatásuk is mihamar jelentkezik. Az évszázados, fél évszázados retardáció egyre inkább csökken. E körülmények magyarázzák, hogy megjelennek a különböző „divatos” irányzatok. Nem az öltözködésre gondolunk, noha mindinkább hasonul bizonyos európai normákhoz, hanem arra, hogy a figyelmet érdemlő, sikert arató, feltűnést keltő olvasmányok is hamar megjelennek, vagy legalábbis tudomásul vétetnek, róluk vélemény hangzik el. A negyvenes évek fiatal generációjának „franciás”, illetőleg „angolos” beállítottsága vagy akár a Junges Deutschland törekvéseinek visszhangja aligha lenne elképzelhető a mozgalmasabb szellemiség jelzett tényei nélkül. Az már közhely, hogy a széppróza olyan műfajai, mint a tárca vagy a kiváltképpen népszerű életkép az urbanizált viszonyok termékei.

E ponton érdemes kissé elidőzni. Századunk tízes-húszas éveiben, amikor a biedermeier-kategória a német szakirodalomban elterjedt, s a harmincas években aztán megjelent a magyarban is, különböző, de egészében összefüggő álláspontok fogalmazódtak meg. Érdemes ezeket latolgatni, mert már ekkoriban kirajzolódik néhány alapvonás, amely a jelenséget közelebről meghatározhatja. Közös megállapításként jellemezhető a tudatos polgárosodás feltételezése. Elterjedt vélekedés a kisszerű – használjuk ezt

a szót: nyárspolgári – életből következő földhözragadottság, a tényeket tudomásul vevő józanság karakterjegyeinek konstatálása, amelyből viszont egyfajta valóságérzékenység vezethető le, a részletek iránti érdeklődés, ami a festészetben realiztikus tendenciaként jelenik meg.⁵ Ez a megfigyelés kiterjeszhető a „kisvilág” kultuszára, amely viszont az úgynevezett életkép-irodalom fellendülésének feltétele.⁶ A valósághoz való ilyenfajta ragaszkodás viszont befeléfordulást tételez fel, amelynek szintén megvan a maga eredete, ez pedig abban a rezignációban jelölhető meg, amely a romantika utáni nemzedék tagjait fogta el (Paul Kluckhohn véleménye szerint), mások úgy vélekednek, miszerint inkább egy váltakozó hullámvölgy és emelkedés a romantika és a Neues Deutschland mozgalma között. Ismét közös vonás: a kiskorúsított nép (a polgári rétegek) passzivitása az abszolutizmus körülményei között.

Innen ered azután ama bizonyos családkultusz, a házi körben folytatott művelődés, mint a társas összejövetelek, a szórakozás egy formája. Ennek a felfogásnak a járuléka a művészetnek kellemes időtöltésként való felfogása. Talán a korszakot „hangulatosan” rajzoló ábrázolatok többsége ezt a jelenséget választja témául előszeretettel. Ez némiképpen érthető. A stilizáció nemcsak a korszaké, belejátszik ebbe az a jóval későbbi nosztalgia, amely a városiasodással együtt növekvő és civilizációs ártalomként jelentkező eltömegesedéssel szemben idézi fel a bensőségességnek itt tapasztalni vélt légkörét. Bizonytal van valóság alapja ennek a felfogásnak. Ám a kezdetlegesség, a „Donauwasser!” kiáltással az utcákat járó vízarúsok, a por és a sár, a higiénia hiánya, a betegségek úgy tűnnek fel, mintha inkább humoros témák volnának, ellenkező esetben átkerülnek a romantikus gonosz birodalmába, mint a nyomor, a téboly és a szifilisz. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy bármiképp értelmezzük a romantika kezdetét és végét (ami nyilván másként ítélandó meg a német és másként a magyar irodalomban), szemléletileg áthatja a korszak egészét.

Egyébként ízléstörténeti jelenségként korántsem ismeretlen egyfajta ellentmondás az olvasót körülvevő realitás és ama igény között, amelyet a művészetek iránt – a legkülönbözőbb módon – táplál. Így például eléggé nyilvánvaló, hogy szívesen ismer rá saját környezetére a festészetben (innen a több tanulmányban emlegetett „realisztikus” jelleg), az életkép irodalmi műfajának meghonosodása is erre a tényre utal, de az igény mégsem merül ki ebben a szűkebb körben. Az önmagára és környezetére való ráismerés csak egyike azon lehetőségeknek, amelyeket a művészet nyújtani tud: az egyéni létezésén túl ismereteknek a művészetben keresztül történő megismerése legalább ilyen mértékben ösztönző erő. Különösen bizonyos lélektani helyzetekben. A politikailag „kiskorúsított” polgárság és értelmiség, amely rétegek ennek következtében a befelé fordulást, a szűkebb társas élet intimitását választják életformául, éppen valami emberi teljesség – inkább érzett, mint tudatosult – igézetében vágyakoznak kitörni a szűkebb létezésükre hosszabb távon nyomasztó realitásainak szorításából. Az egzotikumnak, a kalandnak, a szélsőséges szenvedélynek, a korlátalanságnak ez a kompenzáló funkciója lép előtérbe. Mindez, egyéb tényezőkkel együtt, valóságos táptalaja a mind bizarrabbá váló romantikus tendenciáknak.

⁵MÜLLER, Paul Ferdinand, *Biedermeiermalerei*. München, 1922.

⁶HORVÁT Edith, *A biedermeier-életkép a német és a magyar irodalomban*. Minerva. 1936.

Ez utóbbira vonatkozik az a közkeletű megállapítás, miszerint a biedermeier-korszakban mindinkább terjed a művészi igénytelenség, s az irodalom szeretete ama nyárspolgárian felfogott „nemes érzelmek” közé tartozik. Annyi kétségtelen, hogy ebben a típusú művelődésben számolnunk kell egyfajta eltömegesedéssel, az igények bizonyos nivellálódásával. E tény azonban egyúttal a műveltség, bizonyos fajta szellemi szükséglet mind általánosabbá válására is utal, még akkor is, ha az összarányokat tekintve társadalmilag még így is csekély a valamilyen szellemi igényt táplálók köre. A jelenség ezzel együtt is tipikus: megjelenik a szó modern értelmében vett „kommersz” irodalom, a lektúr, a szórakoztató irodalom. Amíg eleinte a Claren-, Zschokke-, Kotzebue-típusú olvasmányok töltötték be ezt a szerepet, addig később inkább a Scribe-, Sue-, Dumas-féle francia változat dominált Magyarországon. Számos példa arra mutat, hogy a korábbi és későbbi változat korántsem maradt hatástalan a nemzeti irodalom komolyabb törekvéseire. Így a magyar regény kialakulása szempontjából sem August Lafontaine, sem Eugene Sue tevékenysége nem elhanyagolható, az utóbbi hatásának nyoma még Petőfi Apostolán is fellelhető, mint ahogy Dumas művei is inspirálták az ifjabb nemzedéket.

Lényegében tehát annak a fejlődésnek egyik fontos etapjáról van szó, amely azonos a tizenkilencedik századi városközpontú, sőt nálunk egyre inkább fővároscentrikus sajtóviszonyokkal, amelyek már ekkor magukon viselik az elit- és tömegkultúra szétválásának, az önmagát finanszírozó kultúrának számos jelét, mindazt tehát, amit a kultúrfilozófia a későbbiekben oly melankolikusan, esetenként drámai erővel vagy akár vézsjósló próféciákban emleget. A funkció, az irodalom nemzeti küldetésének eszméje, a tartalom (a liberális gondolatvilága), a szerep (vagyis a műveltebb ember és a művelt társasági érintkezés aktuális követelménye) együttesen elfedni, háttérbe szorítani látszik ezt aényt. A művelődésnek ez a szinte napi aktualitása, a minden téren változást sürgető közszellem is hozzájárul ahhoz, hogy mindenben az olyannyira óhajtott polgárosodás jeleit üdvözölje. E tényezők a tartalomnak feltétlen primátust biztosítanak. Ennek következtében viszont a későbbi megítélésnek is megvetik, mégpedig igen tartósan, az alapját. Így egyrészt historikus, másrészt társadalmi-politikai-összennemzeti karaktert kap ez az irodalmi-művészeti korszak, tartalmaival mintegy önmaga tükrébe néz: a tradíció pedig ezt a képet egy ideologikus folyamatosságban megörökíti. A reális életkeret, a kultúra létezésének szűkebb valósága pedig ebben a koncepcióban szükségképp esetlegessé, mellékessé válik.

Pedig hát nem az. Még az eredmény szemszögéből sem, a közreműködő okok szempontjából pedig kiváltképpen nem. Végül is az egymással érintkező, a kor szintjén civilizált, a feudális-atomizált életformát meghaladó, a kultúrát, az irodalmat immáron mester-ségbeli tudattal művelő réteg maga teremtette miliője a táptalaja annak az egyebek mellett irodalmi felvirágzásnak, amelyet ebben a vonatkozásban is reformkornak nevezünk. Az a körülmény, hogy művelődéstörténetileg mintegy „érezzük” az akkor kialakuló polgári életmód jellegzetes karakterisztikumait, s ezeket az akkori városi élet sajátos körülményeiben, bensőségességében, kedélyességében vagyunk hajlamosak megjelölni: inkább csak jelzi az úgynevezett háttér érzékelésének kissé idealizált, nosztalgikusra sikeredett tényét. Nem ismeretlen ugyan a közép-európai térség hasonló színtereivel való összevetés igénye, sőt az esetleges kapcsolódási pontok kikapintására való törekvés sem. Ám korántsem kielégítő, ha pusztán Fáy András vagy Kovács Pál bizonyos mintákat követő szórakoztató írásaira, netán Csató Pál újdondászi fürgeségére vagy akár Frankenburg

Adolf a városi élet jelenségeit rögzítő élcés írásainak újszerűségére gondolunk csupán, s ha Vörösmarty A merengőhöz című költeményében felfedezzük a szerénységre, háziaságra nevelt biedermeier-kisasszony alakját; ezeknél lényegesebb összetevőkre kell felfigyelnünk.

Ugyanis az az igazán mellékes kérdés, hogy miként nevezzük az életmód, a gondolkodás és a szellemi élet ez összefüggő jelenségét. A becsületes Meier élclapba illő alakja legfeljebb jelkép, mégpedig ama meghatott-derűs komikum köréből, amely így visszanevezve inkább nosztalgiankat determinálja. Bizonyos az is, hogy – mutatis matandis. – Európa más térségein is, előbb vagy később, hasonló jelenségek szintén és törvényszerűen mutatkoztak. Az a tény, hogy Közép-Európa térségein ez a némiképp komolytalanul hangzó elnevezés terjedt el, ne zavarjon bennünket. Nem kell feltétlenül egyetemes értékű, minden magába foglaló kategóriák kialakítására törekedni, ilyen esetekben pedig, ahol éppenséggel a történeti és földrajzi, de mondhatnánk, geopolitikai és kulturális szférákban megragadható összetett, és sok esetben háttérjelenségnek felfogható tényezők jellegéről esik szó, egyenest hiba volna átfogóbb, minden áron szakszerűsége valló elnevezésen töprengeni, s ilyen felvételét minden áron erőltetni. Előzetesen csak annyit szükséges kimondani, hogy a biedermeier nem szorosan művészeti kategória, nem irodalmi stílus, hanem egy adott korszak művelődésének, mentalitásának, életmódjának olyan jelenségcsoportja, amely a tizenkilencedik század első felének sajátos feltételeiből alakul ki.⁷ Mint ilyen, a romantika fő áramán belül, egyik meghatározó eleme az irodalmi alkotás „háttérének”, egyes témacsoportjainak, az irodalom (és más művészetek) szociológiai terepének, az író és a közönség új típusú kölcsönviszonyának.

A biedermeier-jelenség szorosabb vizsgálata, legalábbis elvben, feltételezné más művészeti ágak tüzetesebb vizsgálatát is. Ez meglehetősen bonyolult feladat, hiszen ha igaz is az a benyomás, hogy ezekben az említett jelenség mintegy anyagszerűbben megragadható, a fogalom értelmezése ezekben is meglehetősen tág határok között mozog. Annyi mindenképpen bizonyos, hogy a létfeltételekkel és az életformával szorosabban összefüggő művészi kifejezés az egyes jegyeket megfoghatóbb formában juttatja érvényre. Nem kétséges, hogy a középrétegek életmódja és esztétikai igénye kizárja például a monumentalitást, a pazarló és túltengő díszítést, ennél fogva a célszerűségnek és a takarékoságnak is szerepe van a díszítő elemek kialakításában. Az a fajta pragmatikus szemlélet, amely az említett rétegekre jellemző, bizonytalannal nagy súlyt helyez a tárgyak tartósságára, a terek olyan típusú betöltésére, ami a családias meghittség nem ok nélkül emlegetett atmoszférájának biztosításához szükséges. De ha már díszítésre a népi-paraszti életforma is törekszik a maga szférájában, ennek elemi igénye a város lakó polgári (nemesi-értelmiségi) rétegekben is mélyen gyökerezik. Ám az ehhez szükséges elemeket e rétegek nem pusztán önnön realitásaikból, hanem az adott korszak létező, hatékony kultúrájából merítik, ezeket adaptálják életkörülményeikhez, szellemi igényeikhez.

Mindazonáltal ez a folyamat korántsem egyirányú, hiszen a kor életviszonyai, hétköznapi s az azokról szerzett képzetek ábrázolandó anyagként visszaáramlanak a művészetbe,

⁷BERNHARD, Marianne, *Das Biedermeier*. Kultur zwischen Wiener Kongress und Märzrevolution (Hermes Handlexikon). Düsseldorf. 1983.

s jelentékeny mértékben meghatározzák arculatát. Nem is szólva arról, hogy a művészet-
tel szemben táplált igények végül is hatnak az alkotókra, s ezek a fentebbi szférában is
szükségképpen érvényre jutnak. A városi élet jelenetei, a mindennemű életképek kultusza,
olykor szerkezetileg elkülönülten, máskor pedig szinte kötelező kellékként úgyszólván
minden irodalmi műfajban megtalálhatók. Még inkább vonatkoztatható ez a megállapítás
a jellegzetes figurákra és színterekre, a beszédmódra, a társasági érintkezések tónusára,
amelyek jelenlétéből felismerhető a biedermeier-jelenség tematikai-stiláris összetevőinek
gyakorlatilag elteveszthetetlen, de fogalmilag mégis oly nehezen megragadható rendszere.
A képző-, de kiváltképpen az iparművészetben az adaptáció talán könnyebben tetten-
érhető, lehet, hogy éppen ezért e tárgykör bizonyos népszerűségnek örvend, egyre több
leírás, összefoglalás, díszes album lát napvilágot, noha ebben a körülményben benne foglal-
tatik az a sajátos és nagyon is modern nosztalgia, amely az egykori rousseau-i természet-
kultuszhoz hasonlíthatóan az egyszerűbb, viszonylataiban átláthatóbb élet stilizációt
idézi fel az eltömegesedés aggasztó tüneteivel szemben.

Az a tény, miszerint a biedermeier nem valami önálló, lényegét illetően eredeti stílus-
jelenség, a képzőművészetben is nyilvánvalónak látszik, noha ebben a szférában különít-
hető el leginkább. Az irodalomban azt tapasztaljuk első renden, hogy egy sajátos integ-
ráció létrejöttének lehetünk tanúi, amelyben alkotóelemként részt vesznek az abban a
korszakban még vagy már hatékony stílusirányok. Így például a rokokó egy visszafogot-
tabb változata csakúgy, mint az érzelmesség szélsőségeitől s egyúttal személyességétől is
némileg megfosztott válfaja. A művészetek befogadásának sajátos rituáléjához tartozik
a zsebkönyvek, almanachok divatja, amelyeknek külső megjelenése összhangban van azzal
a finomkodással, az egyetemes kultúrára utaló, de mindenki számára elfogadható emel-
kedettséggel, amelyet például az Aurórárt szerkesztő Kisfaludy Károly graecizmusként
emleget. Ebben a szellemi miliőben a valóságos személyiség szívesen ölti magára azt a mo-
dort, amelyet a szerény, de a maga életszférájában választékosságra törekvő közízlésbeli
norma előír. Mint ahogy előírja azt is, hogy az újjal, vagyis nálunk kiváltképpen a nemzeti
szellemű romantikával, mint jövőre irányzott célképpzettel és életérzéssel elsősorban
a képzelet tartományában azonosuljon, különösen ama körülménnyel együtt, miszerint
ez a romantika is felveszi magába azt a stilizációt, amely egyezik e rétegek élettapas-
zatával.

Egységesnek azonban semmiképpen sem foghatjuk fel e jelenséget, részben a korokon
belüli korszakváltások következtében, részben szociális rétegezettsége miatt. Így tehát
a kisasszonyok emlékkönyvébe írt buzdító erkölcsi versezetek, az erényeket dicsőítő,
jámberságra intő, természetből vett toposzokkal operáló, könnyen felismerhető allegó-
riákban megszólaló almanach-költészet mellett, amely nálunk s úgyszólván Európa min-
den országában nagy hatást gyakorolt, s alóla a jelesebb költők sem vonhatták ki magu-
kat, a könnyedebb, szórakoztató formák népszerűsége is emelkedőben van. Így a népi élet
jelenetei, a mindennapi élet furcsaságai is szerepet kapnak, amelyeket aztán a sajtó,
a mind hajlékonyabbá váló újságírói mesterség is szívesen kiaknáz a maga javára s a gyara-
podni látszó közönség szórakoztatására. A könnyedebb változatokat szívesen keveri meg-
hatóakkal, a szegények, árvák iránti részvét fennkölt megfogalmazásaival, a filantrópia
érzésének ápolásával. Egy olyanfajta magatartás és ízlés jegyeivel találkozunk tehát,
amely ezután tartósan jelen van a szélesebb közönségre számító irodalomban.

Mindez az adott korszakban s az alakuló városi kultúra keretei között újdonságnak számít, később azonban jellegzetes tünete lesz a kispolgári-értelmiség rétegek ízlésének, sőt világszemléletének. Az európai kultúrkörben e jelenségnek bizonyára van valamiféle általánosabb oka, amely végső lényegét tekintve a tizenkilencedik századi civilizáció körülményeiben ragadható meg. E meghatározottságot veszi alapul mindenfajta olyan politika, amely a középrétegekre épít, s annak erkölcsi stabilitását kívánja örökérvényűnek látszó, de igen sokszor közhelyszerű erkölcsi elvekkel megfogalmazni. Triviálisan szólva: ekkoriban keletkeznek azok a falvédőre hímezhető nagy igazságok, serdülő leánykák emlékkönyvébe illő intelmek, amelyek igen szívósan élnek e rétegek gondolkodásában, sőt a művészettel kapcsolatos igényeiben. Rése ennek a mentalitásnak az élet sötét oldalaitól való riadozás, a bűn ábrázolásának erkölcsi tanulsággal való megfejtése, az elemi szenvedélyek elutasítása, a mérséklet dicsőítése, az erényes szerelem, a hűség áhitatos tisztelete, a testi szerelem mindenfajta felemlítésének tilalma, az erotikának az éltől való kiiktatása, az úgynevezett hétköznapi erényeknek minden módon történő eszményítése. Míg azonban a szorosabb biedermeier-korszakban mindez az intimszféra védelmét, a kisvilág kultuszát szolgálta az abszolutizmus ellenében, később az idealizált alattvaló stilizációja lesz. Tehát ennek a jelenségnek is megvan a maga utóélete, ezért ebben az értelemben történelmi idején túl is jelen van irodalmunkban (s más nemzetek irodalmában is), nálunk kiváltképpen a konzervatív szemléletű másodvonalbeli, az úgynevezett keresztény középosztálynak szánt irodalom képében. Mint ilyen, különböző változatokban szinte napjainkig létezik, s főként a költészetről alkotott népszerű felfogás hagyományos szférájában van jelen.

A biedermeier-jelenség, mint közhasználatú kategória, az említett tényezőkkel összefüggésben, egyre szélesebb értelemben szerepel. Szinte természetes ma már, hogy például a német író (Günter Grass) mellékesen odavetett megjegyzésében az angol biedermeiert emlegeti, noha közép-európai jellegzetességei félreismerhetetlenek. Mégsem mondhatjuk az ilyenfajta megjelöléseket teljesen tévesnek, hiszen a kispolgári életnek és életfelfogásnak megvannak a maga nemzetközi párhuzamai. Nem egy olyan karakterisztikumra lehetne rámutatni, amellyel szembe találjuk magunkat a viktoriánus regényben.⁸ Mint ahogy az sem véletlen, hogy már igen korán felemelik a szavukat olyan személyiségek, mint Toldy Ferenc és Henszlmann Imre a francia irodalom nyersebb szenvedélyeket ábrázoló alkotásai ellen, erkölcsi rombolásukra hivatkozva. Szorosan irodalomtörténeti szemszögből ez a bírálat a francia romantikát illeti, de valójában az erényes közszellem védelmében történik. Ugyanezzel az érvrendszerrel találkozunk a századvégen a naturalizmust elutasító álláspontok igazolásakor. Nyilvánvaló, hogy az ezekben kifejezésre jutó aggályok nem a francia szellem ellen irányulnak, hiszen a könnyedebb és ártalmatlanabb szerzők kifejezetten népszerűek, hanem ama frivolság ellen, amely kétségbevonja a feltételezett békés polgár, a haza és az egyház hű fiának, lányának a maga képére formált erénytanát.

Annak a folyamatnak lehetünk a tanúi tehát, ahogy egy, a maga idejében történelmileg indokolt mentalitás fokozatosan elveszti eredeti funkcióját, értékeinek formális jegyei hatnak csak tovább, szerepe átalakul, s alárendelődik más típusú folyamatoknak. Ez azonban már az utóélet, a hagyaték átvételének és módosulásainak történetéhez tartozik.

⁸HERRLINGER, Wolfgang. *Sentimentalismus und Postsentimentalismus*. Studien zum englischen Roman bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. 1987. (Studien zur englischen Philologie Band, 26.)

DU PHÉNOMÈNE "BIDERMEYER"

L'étude essaye de décrire les caractéristiques du phénomène d'art et de civilisation, connu sous le nom "bidermeyer". Il s'occupe avant tout de ses rapports littéraires, le définissant comme caractéristique de l'Europe Centrale, entre l'époque des guerres de Napoléon et celle des révolutions européennes de 1848-49.

Pratiquement le bidermeyer est considéré comme produit de la culture bourgeoise urbaine allemande, connaissant tout de même une expansion aux autres territoires de l'ancien Empire Habsbourg.

Il est question d'une période historique plus longue, pendant laquelle la mentalité bourgeoise change, développe et se transforme plusieurs fois. Les caractéristiques nostalgiques et idylliques ne sont pas seulement l'idéalisation de l'existence du petit-bourgeois, mais en même temps une attitude de défense contre les tendances politiques de l'absolutisme.

Dans l'histoire littéraire le bidermeyer ne peut pas être considéré comme style indépendant, il se place à l'intérieur du romantisme, et exprime, à l'aide d'un héritage culturel, une mentalité tout à fait spécifique. Ses thèmes, surtout dans la sphère de la vie quotidienne, sont souvent d'intérêt général, ainsi, nous pouvons rencontrer un style, sinon identique, alors au moins ressemblant, dans la littérature du 19e siècle des autres pays.

En Hongrie, quelque peu indépendamment de sa fonction originale, il survit longtemps, comme forme d'expression du goût traditionnel. Ces derniers temps, réagissant à la vie moderne de masse, le phénomène est analysé de façon de plus en plus active, également par les spécialistes.